

Robert H Salomon

Bernt Schiller (red):

Solidaritetsens många ansikten. Tretton texter om arbetsliv och omvärld

Stockholm: Premiss förlag 2012

Robert H Salomon, seniorforsker,
Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo
robert.salomon@afi.no

En gruppe forskere ved Göteborgs universitet har over en tid arrangert en tverrfaglig seminarserie om problemstillinger knyttet til solidaritet i og rundt arbeidslivet. Denne seminarserien har resultert i en bok som tar for seg mange aspekter ved solidaritet. Boken er redigert av Jan Holmer, Roland Kadefors og Bernt Schiller

med sistnevnte som hovedredaktør.

Selv om solidaritet har vært et gjennomgangstema i samfunnsvitenskapene og arbeidslivsstudier i mange tiår, er det god grunn til å vie temaet stor oppmerksomhet nå. Det kommer stadig påstander og dokumentasjon om at arbeidslivet er blitt tøffere, at arbeidstakerne er blitt mer individorientert og mindre solidariske, at tilslutningen til fagforeninger går ned, at en større andel av de yrkesaktive får en løsere tilknytning til arbeidsmarkedet og at vi lever i en tid med store organisasjonsendringer og nedbemanninger, og et stadig mer grådig arbeidsliv. Dette skjer samtidig med større åpne arbeidsmarkeder, betydelig arbeidsmigrasjon, tendenser til sosial dumping og press på å ta hensyn til det fremtidige ytre miljøet. Spørsmål og dilemmaer om solidaritet står i kø i den forbindelse. Boken har altså mye å gripe fatt i.

Boken starter med en grundig gjennomgang og diskusjon av solidaritetsbegrepet. Både i innledningen og i senere artikler refereres det til Sven-Eric Liedmans *Att se sig själv i andra – om solidaritet*. I diskusjonen om begrepet inngår en individuell ”kjännsla av samhörighet”, en mer samfunnsmessig solidaritetsmekanisme innbygd i lover, regler og institusjoner, en eksklusiv form for solidaritet i en

gruppe – et ”vi” i forhold til ”dem”, en mer empatisk form for solidaritet der en gunstig stilt gruppe støtter individer/grupper som ikke er så godt stilt gjennom ulike former for veldedighet. I tillegg diskuteres en form for likeverdssolidaritet som ligger nær opp til det som predikes i kristendommen.

Denne diskusjonen videreføres av Gunnar Gillberg og Jan Holmer som understreker at solidaritet dreier seg om ansvaret for en helhet. De viser til en rekke utfordringer knyttet til ungdomsarbeidsledigheten i Europa, om de som blir hengende etter, eller faller av lasset, i arbeidslivet på grunn av manglende IKT-kompetanse. De viser til nye krav i arbeidslivet knyttet til personlig ansvar, innovasjon, livslang læring og vekt på innovasjon, gjerne i eget foretak. De diskuterer også bemanningsforetak og den svekkede arbeiderbevegelsen. Et viktig spørsmål som dukker opp her, og som går igjen i de fleste andre artiklene er: Hva er solidaritetsenheten? Hvor langt er man villig til å strekke seg utover de grupper man gjerne føler solidaritet med i det daglige? Hva er vi for eksempel villige til å forsake for å redde regnskogen og lette livet for de som bor der?

Gunnar Gillberg og Birgitta Jordansson skriver om klasseoverskridende kjønnsolidaritet. De stiller spørsmål ved om denne solidariteten faktisk finnes. De beskriver hvordan kvinnekampen til å begynne med var forbeholdt de borgerlige. De minner oss om at hemmafruidealet eksisterte lenge og at dette idealet faktisk er på vei tilbake igjen i enkelte borgelige kretser. Middelklassens kvinner har råd til å distansere seg fra feminismen. I tråd med den generelle individualiseringen i samfunnet vil mange kvinner fra middelklassen heller satse på individuelle valg enn kollektive handlinger.

Dette er et interessant perspektiv, men kanskje litt snevert. Blant annet savnes en diskusjon om interseksjonalitet, ikke minst i lys av den sterke innvandringen som har funnet sted til Sverige.

Örjan Nyström tar for seg utviklingen i solidariteten i svensk fagforeningsrørsle. Han viser til at solidaritetstanken hadde sitt utspring i gamle håndverks-tradisjoner og at denne ble tillempet og utvidet i industrisamfunnet. Han beskriver hvordan solidaritetsenheten har blitt utvidet fra familie, klan, bysamfunn til yrker og fag. Dermed får han fram dilemmaene knyttet til forholdet mellom lokal og sentral solidaritet. Mens solidaritet er preget av mer engasjement, følelser og demokrati i de små enheter, har fagforeningene etter hvert tatt mer hensyn til effektivitet. Dagens solidaritetsordninger er institusjonalisert gjennom klassekompromiss og trepartssamarbeid ved at staten også spiller en rolle. Dagens solidaritetsordninger preges av en diffus gjensidighet, gjerne innbygd i lover og regler. Det skjer en juridifisering av forholdet mellom partene i arbeidslivet. Mellom linjene i avtaler og lover ligger det mange åpne, men også tause eller implisitte avtaler. De blir ikke synlige for vanlige fagforeningsmedlemmer og bidrar til at engasjementet til det enkelte medlemmet forsvinner. Det kan være en fare for tilslutningen til fagforeninger på lengre sikt.

Bernt Schiller er som Örjan Nyström opptatt av hvor langt det er mulig å strekke solidariteten i en tid hvor de viktigste solidaritetsutfordringene er globale. I en artikkel diskuterer han foretakenes sosiale ansvar (CSR) og *Global Compact*. I utgangspunktet må CSR-tradisjonen sees på som positivt. Det gjøres tross alt en del tanker og bestrebelser for at foretakene tar et ansvar både for det ytre miljøet og arbeidsforholdene intern i virksomhetene. Men det er virksomhetene som har definisjonsmakten i dette arbeidet. Utfordringen blir da hvor god balanse det er mulig å få til mellom ulike interesser. Ifølge Schiller er fagforeningene nærmest fraværende i CSR-arbeidet i den amerikanske tradisjon.

Roland Kadefors tar for seg temaet ”solidaritet mellom generasjoner i arbeidslivet”. Han presenterer blant annet et diagram som viser sysselsetting i aldersgruppene 15–24 år og 55–64 år mellom landene i Europa. Ikke uventet kommer Island på topp i begge gruppene. Også Sverige, Danmark og Norge har høy sysselsetting i begge aldersgruppene. Han konkluderer med at de landene som satser sterkt på en arbeidsmarkedspolitikk i alle aldre også ser ut til å håndtere ungdomsledigheten best. Han viser også hvordan enkelte kommuner som til eksempel Gullspång er tvunget til å opprettholde en høy sysselsettingsandel blant eldre for å opprettholde samfunnsservicen i år 2025. Han diskuterer også situasjoner der solidariteten mellom generasjoner blir satt på prøve, for eksempel ved nedbemanning. Skal de med lengst ansiennitet bli værende eller skal de tilbys sluttpakke? Og hvem skal fagforeningene støtte i slike situasjoner? Dette er problemstillinger som ikke har enkle svar. Men bare det at spørsmålene stilles bidrar til større refleksjon om solidariteten mellom generasjoner.

Et tema som også krever kunnskap og refleksjon er spørsmålet om hvordan fagforeningene skal forholde seg til bruk av fleksibel arbeidskraft. Dette temaet behandles av Kristina Håkansson og Tommy Isidorsson. Gjennomgående er fagforeningene skeptiske og de har gått inn for avvisning og restriksjoner. Som i mange andre sammenhenger har fagforeningene en ”vi” og ”de andre”-holdning. ”De andre” som blir hyrt inn av bemanningsforetak representerer hot mot etablerte avtaler. De representerer en fare for sosial dumping. Men samtidig fungerer denne arbeidskraften som en buffer overfor fast ansatte; de bidrar til å redusere fare for overbelastning ved arbeidstopper og de forsvinner igjen når det er lite å gjøre uten at det koster de fast ansatte noe. Midlertidig ansettelse er også ofte inngangsbilletten for ungdom til arbeidsmarkedet. Ved å være for restriktive med midlertidige ansettelser står man i fare for å gjøre ungdommers inntreden i arbeidsmarkedet enda vanskeligere. Og det er vel ikke meningen dersom man ønsker solidaritet mellom generasjoner.

Birger Simonson presenterer en meget interessant casestudie om et kooperativt steinindustriforetak i Bohuslän. Det dukker fra tid til annen opp historier om medarbeidereide foretak, men som regel dreier det seg om midlertidige situasjoner. I dette tilfellet har kooperativet eksistert over mange år. Studien viser

hvordan solidariteten er gjennomgående i foretaket i krisetider hvor både ledelsen og ansatte har vært villige til å gå ned i arbeidstid (og lønn), og hvordan de ansatte ikke presser lønningene opp, men tenker langsiktig i forhold til lønnsfastsettelsen i foretaket.

Det hadde vært meget interessant om denne studien kunne utvides til også å gjelde gründerbedrifter og partnerskapsforetak (arkitekter, advokater, konsulenter) der de ansatte både deler ansvar, lønn og bonuser. Det hadde også vært interessant å sammenlikne med flyselskapet SAS der det ikke ser ut til at ledelsen redusere sin bonus og lønn i en krisetid hvor de ansatte må gjøre det.

Også spørsmålet om solidarisk forskning er et interessant tema. Det er et spørsmål de fleste samfunnsforskerne tidvis stiller seg. Det har da også Ann Schlyter gjort i sitt bidrag hvor hun viser hvordan forskningen hennes har bidratt til likestilling for kvinner i Zambia. Hun påpeker at mye av dagens ulandsforskning skjer på bistandsorganisasjonenes premisser. Det er nok riktig, særlig når det gjelder evalueringsforskningen. Samtidig finnes det en del aksjonsforskning i u-land som legger betydelig vekt på medvirkning og samarbeid både med lokale forskere og lokalbefolkningen. Denne forskningen har etter min mening en innebygd solidaritetsdimensjon.

Som turister burde vi ha en god anledning til å se oss selv gjennom andre. Men gjør vi det? Det som er sikkert er at vi ser og erfarer ting som til dels er ukjent. Men leder det vi ser til faktisk solidaritet eller bare til medlidenhet? Klas Grinell mener i sin artikkel at det først og fremst gjør det siste. I artikkelen går han gjennom synspunkter på turismen som en form for varebytte og nykolonialisme. Han gjennomgår tidligere debatter om turistboikott av diktatoriske regimer som Hellas og Spania og dagens Israel som en okkupasjonsmakt.

Et interessant perspektiv er den populære "all inclusive-turismen" der turistene kan nyte en luksustilværelse skjernet fra det landet de besøker. Hvor blir det av mulighetene for å se seg selv gjennom andre i en slik tilværelse?

Artikkelen tar stort sett for seg masseturismen til Syden. Men det hadde vært interessant også å reflektere over turismen mellom de rike landene. Destinasjoner som London, Paris og Roma har tross alt besøk av langt flere turister enn de fleste landene i Syden. Det er rimelig å anta at solidaritetsaspektet ved denne turismen er annerledes enn Sydenturismen.

Sammenliknet med mange andre land har Sverige de seneste årene hatt en sjenerøs innvandringspolitikk. Ifølge Lars Åberg har denne politikken til en viss grad vært basert på en slags *feel good*-solidaritet. Gjennom medier, meningsmålinger og politiske debatter har det vært relativt kostnadsfritt å innta liberale holdninger til innvandringen. Gjennom en åpenhet overfor innvandringen signaliseres en vennlighet og sympati. Slike vennlige signaler er nærmest kostnadsfrie. Det krever lite av oss og gjør de fleste av oss likegyldige i forhold til mange

av de krevende spørsmål som ligger innbakt i innvandringspolitikken og pågående integrasjons- og segregasjonsprosesser. Disse spørsmålene berøres bare kort i artikkelen, men det er helt sikkert spørsmål som Sverige er nødt til å forholde seg aktivt til i årene som kommer.

Et annet brennende spørsmål er vår solidaritet med fremtidige generasjoner. Gill Widell mener at solidaritet med fremtidige generasjoner må kobles sammen med solidaritet med naturen. Vi må ta et ansvar som "ansvarlig handlende". Dette er et proaktivt begrep som innebærer både å ta et relativt kortsiktig ansvar for sine handlinger ut fra kjente konsekvenser, og å anvende konsekvensfantasi. En stor utfordring er å utvide tidshorizonten for konsekvensutredninger og gi rom for større fantasi i utformingen av dem. Det kan være vanskelig å få til ut fra gitte maktstrukturer. Derfor vil aksjonsforskningsbaserte mellomløsninger kunne være aktuelle.

I bokens oppsummering følger Bernt Schiller opp tanken om mer bruk av fantasi for å håndtere de solidaritetsutfordringene vi står overfor. Han ser for seg en partiell solidaritet utviklet innen skolen, fagforeningene, foretakene, i bistandspolitikken og innen turismen. Samtidig foreslår han opprettelsen av en ansvarskommisjon som med fantasi og kunnskap skal utrede videre mange av de spørsmål som er tatt opp i boken.

Om idéen om en ansvarskommisjon kan følges opp i Sverige gjenstår å se. Men mange av problemstillingene som reises i boken må følges opp på en eller annen måte i forskning, utdanning og politikk. Som tittelen antyder inneholder boken mange problemstillinger og perspektiver. En slik bok vil lett sprike i mange retninger. Det gjelder også denne boken. Likevel er det noen grunnleggende tema som går igjen. Det ene er etter min mening en diskusjon om solidaritetsbegrepet i seg selv. Både i innledningen og i etterfølgende artikler viser forfatterne hvor komplisert solidaritetsbegrepet er når det skal analyseres i praktiske termer. Det synes jeg forfatterne får til på en tilfredsstillende måte.

Det neste spørsmålet dreier seg om hva som er solidaritetsenheten og hvor langt den strekker seg. Hovedproblemet ligger i at solidariteten så sterkt er knyttet til forestillingen om "vi" og "de andre". I et globalisert arbeidsliv preget av stor innvandring og produksjonssystemer og et forbruksmønster som truer miljøet og skaper store fordelingskjevheter ligger mye av utfordringen i å utvide solidaritetsenheten. Definisjonen av "vi" må utvides og definisjonen av "de andre" må innskrenkes eller helst elimineres. Boken viser eksempler på hvordan dette er mulig, men også hvor vanskelig det er.

En kort omtale av artiklene yter ikke de enkelte bidragene rettferdighet. Det jeg har trukket fram er svært selektivt. For å få bedre og mer innsikt i hva boken dreier seg om må den rett og slett leses. Det kan være vel anvendt tid.